SADDHARMA

Tijdschrift over boeddhisme

Januari 1990

In dit nummer:

SADDHARMA - de Goede Leer - is het orgaan van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme. Het blad verschijnt viermaal per jaar. Losse nummers: *f*. 3,--.

Redactiecommissie: I. den Boer, Storm van 's-Gravesandeweg 75, 2242 JD Wassenaar, prof. dr. R.H.C. Janssen, Nico Tydeman, dr. H.F. de Wit.

De Stichting Vrienden van het Boeddhisme is sinds 15 december 1978 de voortzetting van de Stichting Nederlands Boeddhistisch Centrum die werd opgericht op 8 november 1967. De stichting is:

- een ontmoetingsplaats voor alle vrienden van het boeddhisme;
- niet gebonden aan een boeddhistische school of groepering; de verschillende richtingen die het boeddhisme kent, komen in haar publikaties en op haar bijeenkomsten aan het woord;
- geen religieus genootschap in de engere zin van het woord.

De Stichting Vrienden van het Boeddhisme wil diegenen verenigen - welke levensovertuiging of welk geloof zij ook aanhangen - die op enigerlei wijze belangstellen in het boeddhisme of zich daarbij betrokken voelen. Zij zijn als begunstigers van harte welkom.

Begunstigers ontvangen het tijdschrift Saddharma en brochures over onderwerpen die in het kader van het boeddhisme van belang zijn en die onder auspiciën van de stichting worden uitgegeven; zij hebben het recht deel te nemen aan de landelijke lente- en herfstbijeenkomsten.

Tevens wil de stichting, onder meer door het in stand houden van een bibliotheek, fungeren als documentatiecentrum over het boeddhisme ten behoeve van begunstigers en andere belangstellenden.

Secretariaat: drs. V.J. van Gemert, Het Jannink 55, 7471 VC Goor.

Minimum-donatie 1990: *f*. 35,-- (echtpaar *f*. 45,--, stud. *f*. 25,--). Postgiro no. 1520022 t.n.v. penningmeester stichting Vrienden van het Boeddhisme, Oegstgeest.

Brochures die nog verkrijgbaar zijn:
Grondbeginselen van het boeddhisme, door Tonny Kurpershoek-Scherft,
Natuurbehoud en milieubeheer: metta en karuna, door Victor Westhoff,
Inzicht en uitzicht, twee opstellen over Zen, door Leo Boer,
Boeddhisme en psychologie, door Rob Janssen,
Oosterse meditatie en westerse psychotherapie, door Ada Herpst.
Prijs (incl. porto) *f*. 5,-- per exemplaar.

Tevens verkrijgbaar: het insigne 'Wiel van de Leer', met het woord Dharma, verguld.
Prijs (incl. porto) *f*. 17,50.

Bestellingen gelieve men te richten aan het secretariaat. Vermeldt s.v.p. duidelijk de titel van de gewenste brochure.

SADDHARMA

Jaargang 21, nr. 3 Januari 1990

BOEDDHISME EN NATUUR

Prof. dr. V. Westhoff, bestuurslid van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme, heeft op de najaarsbijeenkomst van de SVB op 21 oktober jl. in de Kosmos te Amsterdam, een inleiding gehouden over een boeddhistische visie op de natuur. Als uitgangspunt nam hij een uitspraak die aan de Boeddha wordt toegeschreven. Op de vraag of er een God bestond en hoe men zich die dan moest voorstellen, zou de Boeddha zoiets hebben geantwoord als: "Verdiep je maar liever in de bloem die daar langs de weg staat te bloeien." Deze uitspraak kunnen we op verschillende wijzen overdenken, aldus prof. Westhoff. Hieronder volgen gedeelten uit zijn inleiding.

De bloem, elke bloem, is een levend wezen, een wezen van deze aarde, en ze is bij uitstek het symbool van anicca, de vergankelijkheid van alle wezens en dingen. De bloem vertegenwoordigt "naam-en-vorm", de vierde schakel van de keten der twaalf Nidana's, die uit onwetendheid voortkomt en de mens bindt aan het lijden van het bestaan. Waarom verdient die bloem, zomaar die bloem langs de weg, dan juist onze aandacht?

Ook op deze vraag zijn verschillende antwoorden mogelijk, die elkaar aanvullen. Het meest voor de hand lijkt te liggen, dat de Boeddha juist bedoelt, onze aandacht te vestigen op die vergankelijkheid, om ons daarvan te doordringen. Daarbij gaat het er dan niet om, de nadruk te leggen op de onbestendigheid van het aardse tegenover het hemelse leven, zoals de oudejaarsavondzang van de christenen ons leert met "niets is bestendig hier beneên". In de geest van onze Leer is niet alleen hier beneden, maar ook hierboven niets bestendig. Anicca omvat alle vormen van bestaan.

We kunnen de uitspraak over de bloem echter ook in een ander licht verstaan, en dan benaderen we die inhoud van het boeddhisme die mij persoonlijk het meeste aanspreekt. Wanneer we de Leer uitsluitend beschouwen in het licht van de Vier Edele Waarheden - misschien beter te vertalen als de Vier Edele Beginselen -, dan dreigt het gevaar dat de Leer ons als een ijzige kilte tegemoet komt. Maar dan hebben we de Leer toch wel zeer eenzijdig verstaan.

Het gaat in de Dhamma niet alleen om het ware inzicht, maar evenzeer om de ware houding, die in het Achtvoudige Pad aan de orde komt. Deze ware houding betreft in de eerste plaats onze instelling tegenover mede-wezens op aarde. Die instelling vindt zijn uitdrukking in de vier Brahma-viharas, die we kunnen vertalen als "stemmingen van de ziel". Dit zijn: metta, karuna, mudita en upekkha. Metta omvat liefde en welwillendheid jegens alle wezens op aarde. Karuna is het medelijden, het mededogen met al deze wezens. Mudita is de meevoelende vreugde over het welzijn en welbehagen van anderen; het is de positieve tegenhanger van karuna. Onder upekkha, tenslotte, verstaan we de gelijkmoedigheid, de evenwichtige gelatenheid, in het bijzonder tegenover het kwaad.

Metta, liefde en welwillendheid jegens alle wezens, is niet wel denkbaar zonder een gevoel van verbondenheid met die wezens, voortvloeiend uit de innerlijke overtuiging dat de scheiding tussen mens en natuur kunstmatig is en ons aangepraat wordt. Het is juist die verbondenheid die het boeddhisme het meest het karakter geeft van een *religie*. Het woord "religie" betekent nl. "binding", "gebondenheid".

Het verwezenlijken van metta komt overeen met de boodschap van Jezus "Hebt uw naasten lief als uzelve", maar dan wel met dit verschil, dat Jezus met die "naasten" alleen *mensen* bedoelde. Voor een christen spreekt dit vanzelf. Voor een boeddhist daarentegen spreekt het vanzelf, dat ook alle andere wezens onze naasten zijn.

Nu is het gemakkelijk, liefde en welwillendheid te tonen jegens die wezens waar men al vanuit een oppervlakkig sentiment sympathiek tegenover staat. Dat geldt niet alleen voor sympathieke mensen, maar ook voor mooie bloemen en voor lieve diertjes zoals poezen, konijnen, duiven en goudhamsters. De bioloog Midas Dekkers spreekt in dat verband van de "aaibaarheidsfactor"; hij bedoelt, dat we een dier des te meer waarde toekennen naarmate we het beter kunnen aaien. Het is volstrekt niet mijn bedoeling deze vorm van waardering te miskennen of belachelijk te maken. Ik vind het heel belangrijk dat niet alleen kinderen, maar ook volwassenen, door vertrouwdheid met zulke dieren en planten een band met andere wezens krijgen. Dit geldt vooral voor die volwassenen die niet of moeilijk aan de wilde natuur kunnen toekomen, hetzij doordat ze in grote steden wonen, hetzij wegens lichamelijke of geestelijke invaliditeit. Maar de liefde die metta heet, heeft toch een veel wijdere strekking. Die betreft alle wezens, ook diegenen die ons niet sympathiek lijken, die we lelijk of lastig vinden; niet alleen rozen, maar ook brandnetels, niet alleen konijnen en duiven, maar ook krokodillen en slangen, spinnen en wespen.

Kinderen, althans de meeste kinderen, bezitten die instelling van nature. Planten en dieren zijn broeders en zusters, met wie ze zich wezenlijk verwant voelen. Of die levensinstelling standhoudt, hangt af van de omgeving waarin het kind opgroeit, in de eerste plaats de sociale omgeving: het gezin en de school. Ik zal nooit de dialoog vergeten die ik jaren geleden hoorde, in een Terschellings dorp, tussen een klein meisje en haar moeder:

"Moeder, kijk eens wat een mooie rups!"

"Doodtrappen, kind, doodtrappen!"

Wat hier werd doodgetrapt, was een kinderziel.

Men zou hier tegen kunnen inbrengen, dat kinderen vaak toch ook wreed zijn tegenover dieren, en onverschillig tegenover planten, zoals ze dat ook kunnen zijn tegenover andere kinderen: ze trekken vliegen de vleugels en poten uit, stoppen levende kikkers in een zak, schoppen paddestoelen om en halen vogelnestjes uit. Maar zulke handelingen zijn doorgaans het gevolg van een verkeerde opvoeding; ze kunnen bijvoorbeeld het indirect gevolg zijn van onredelijk en tiranniek gedrag van ouders, waardoor het kind zich onderdrukt voelt, maar ook een rechtstreeks resultaat van het slechte voorbeeld van ouderen, of van de sociale dwang die van andere kinderen uitgaat.

Metta, de het hart bevrijdende liefde, is diegene van de Brahma-viharas die het meest op de voorgrond treedt. In de Sanskriet-vorm maitri geeft zij de naam aan de toekomstige Boeddha Maitreya, die de liefde verwerkelijkt. Al uit de Pali-canon blijkt duidelijk, dat metta en de daarmee zo nauw verwante karuna, het mededogen, doelen op *alle* wezens, op mensen en dieren evenals op planten en zelfs op zaden. Vele parabels over het leven van de Boeddha hebben hierop betrekking; ik denk bijvoorbeeld aan de roerende legende van de hongerende tijgerjongen, die door de Boeddha gevoed werden door zijn lichaam door hen te laten verscheuren. Misschien vinden sommigen dit een mallotig en overdreven verhaal, en uiteraard heeft het voor ons geen zin om het voor letterlijk waar te houden; maar ik ben er zeker van, dat kinderen die bij zulke verhalen opgroeien, evenwichtiger en verstandiger mensen worden dan diegenen die uit de Bijbel, het heilige boek van de christenen, horen voorlezen hoe het uitverkoren volk andere volkeren afslacht, en dat God als straf een beer zond om kinderen te verslinden die de profeet Elia bespot hadden. Wat moeten kinderen wel van zo'n god denken?

De tegenhanger en metgezel van metta is karuna, het mededogen met alle wezens. Mededogen is onvermijdelijk verbonden met lijden, en dat kan ons voor problemen stellen. De Vierde Edele Waarheid leert ons toch, dat wij het lijden moeten kunnen opheffen? Voor mij werd deze paradox opgelost in een gesprek met de

Dalai Lama, toen ik jaren geleden het voorrecht had, deze hoogste leraar op zijn reis door ons land te mogen begeleiden. Wij reisden per auto van Utrecht naar Den Haag en passeerden een vrachtauto die volgeladen was met in nauwe kratten opeengeperste levende kippen. Ik uitte mijn gevoel van leed daarover tegen hem, waarop de Dalai Lama antwoordde: "Yes, it causes a pain that goes straight to the heart". Op dat ogenblik was dat zonder meer duidelijk; maar later vroeg ik de Dalai Lama, hoe het voor onze leer zo kenmerkende mede-lijden te rijmen viel met de Vierde Edele Waarheid, waarin het lijden wordt opgeheven. Hij antwoordde met een lering die ik nooit zal vergeten. Hij zei: "Er zijn twee soorten van lijden: het vermijdelijke en het onvermijdelijke lijden. Het vermijdelijke lijden is datgene waar de Leer op doelt; dat is het lijden dat wij onszelf aandoen door onwetendheid, door een verkeerd of onvolkomen inzicht omtrent onze plaats en taak in de wereld en in het leven. Het *on*vermijdelijke lijden is het mede-lijden, het lijden om het leed van andere wezens. Wij proberen dat lijden zo goed mogelijk op te heffen, maar we zullen daar nooit geheel in slagen".

Deze uitspraak van de Dalai Lama doet denken aan de gelofte van de bodhisattva, die voor zichzelf ingang tot het Nirwana afwijst zolang er nog één wezen op aarde lijdt. De zin van dit offer vloeit trouwens niet vanzelfsprekend uit de Leer voort; dat hangt af van de opvatting die men over Nirwana heeft. Het zou echter te ver voeren om daar nu op in te gaan.

Tot zover over karuna.

Mudita, de meevoelende vreugde over het welzijn en welbehagen van anderen, strekt zich evenzeer uit over alle wezens. Het is de mede-vreugde die wij voelen wanneer een plant haar bloemen ontplooit, wanneer de vossenmoeder speelt met haar jongen, wanneer de vogels in de lentemorgen met hun gezang de opgaande zon begroeten. Laat u niet in de war brengen door kille, berekenende, neo-positivistische geesten, die Frederik van Eeden Dr. Cijfer en Pluizer genoemd heeft; zogenaamd verstandige mensen, die er honend op wijzen dat die vogelzang louter berust op territoriumdrift, dat het gedrag van de vossenmoeder door hormonen bepaald wordt, en dat de bloem bloeit om haar voortplanting te verwezenlijken. Hebben zulke mensen dan geen gelijk? Jawel, maar het is hetzelfde soort van gelijk dat mensen hebben als ze beweren dat een symfonie van Mozart bestaat uit een groot aantal tonen met hun trillingsgetallen, en dat het efficiënt zou zijn alle herhalingen in de muziek gewoon weg te laten. Daarmee ontkent men het wezen van muziek, zoals Dr. Cijfer het wezen ontkent van onze verbondenheid met de natuur.

Upekkha, tenslotte, de gelijkmoedigheid, de evenwichtige

gelatenheid, in het bijzonder tegenover het kwaad. Het is de houding die Jezus ons leert in de Bergrede; maar ook hier geldt weer dat, in de Dhamma, upekkha zich uitstrekt over *alle* wezens, en dat het vervloeken van de vijgeboom daar bepaald niet in past. Een van de houdingen waarin upakkha tot uiting komt, is onze instelling tegenover hinderlijke insecten, tegenover mollen die ons gazon verwoesten, tegenover spreeuwenzwermen die onze kersenbomen leegeten. Moeten wij al deze aanvallen dan maar weerloos over ons heen laten gaan, zelfs als ze ons bestaan bedreigen? Wel, dat hangt er van af, hoever we op het Achtvoudige Pad gevorderd zijn. Wie geen begeerte en geen bezit meer kent of nastreeft, wie volkomen bevrijd is, heeft daar geen moeite mee. Maar voor allen die niet zover zijn, geldt, dat we upekkha zó moeten opvatten, dat we jegens onze belagers geen wrok of toorn mogen voelen; dat we ze eventueel moeten afweren, bestrijden of zelfs doden, maar dan uit nuchter zelfbehoud en niet met agressie, niet vanuit een triomfantelijk gevoel van wraak. (...)

Deze vier Brahma-vihara's, de "stemmingen van de ziel", betreffen, zou men zeggen, de emotionele houding van de mens tegenover de natuur. Maar deze formulering is eigenlijk niet juist, want volgens de Leer staat de mens nu juist helemaal niet "tegenover" de natuur. Volgens de Leer bestaat er geen scheiding tussen mens en natuur. Alle wezens hebben een onderlinge lotsverbondenheid. Geen enkel wezen of ding werd door de Boeddha op zichzelf beschouwd. Het ontstaat steeds in afhankelijkheid van een samenhang. Deze samenhang tussen alle wezen, dingen en verschijnselen wordt "dhammata" genoemd, en dit is tevens de boeddhistische term voor "natuur". Er is in dit opzicht wel verschil tussen Theravada, het oorspronkelijke boeddhisme, en Mahayana, de later daarvan afgeleide leer. Volgens Theravada is het individuele zelf geen werkelijke realiteit; het bestaat uit voortdurend veranderende elementen zonder afzonderlijk bestaan. We vergelijken het bestaan bijvoorbeeld met een waterval, of met een vlam die de hele nacht door brandt. Van het ene ogenblik op het andere is het noch dezelfde vlam, noch een andere vlam. Wijsgerig gezien kunnen we dit een radicaal pluralisme noemen. In Mahayana, daarentegen, wordt weliswaar de realiteit van de afzonderlijke elementen ontkend, maar daarentegen wordt de nadruk gelegd op het geheel, een "Geheel van gehelen", dat dharmata of dharmakaya wordt genoemd. In plaats van een radicaal pluralisme treedt hier een radicaal monisme op. Maar voor ons onderwerp doet dat verschil er weinig toe. In beide gevallen komt het er op neer, dat het boeddhisme niet uitgaat van een tegenstelling tussen mens en natuur. De natuur wordt niet beschouwd als object voor ons

gebruik en genoegen, en evenmin als een onweerstaanbare macht waaraan de mens zich moet onderwerpen. Een menselijk wezen maakt deel uit van de natuur, ontstaat zoals ieder ander wezen als gevolg van bepaalde voorwaarden, heeft zijn aandeel in dat bestaan, en verdwijnt dan weer. Het evolutie-proces van alle levende wezens is noch een zinloze toevalligheid, noch strikt op een doel gericht; het gaat bij evolutie om de concrete zin van wat verwerkelijkt kan worden in een bepaalde situatie.

Het Westerse denken berust onder meer op een tegenstelling tussen "feit" en "waarde". Er wordt ons geleerd dat een feit een deel is van een objectieve werkelijkheid, waaraan wij, mensen, achteraf al dan niet een waarde toekennen. In de Dhamma wordt die tegenstelling vermeden en als schijn-tegenstelling beschouwd, evenals in het taoïsme. Elk feit heeft als zodanig zijn eigen waarde, en eerst dank zij die waarde wordt het een feit. Hierdoor wordt een breuk tussen de buitenmenselijke natuur en het menselijk bestaan opgeheven. Natuur is niet zomaar een verschijnsel dat los gezien kan worden van menselijke waarden. Wanneer we dit krampachtige dualistische denken verlaten, wordt het menselijk bestaan, samen met zijn meest verheven ethische waarden, een onvervreemdbaar bestanddeel van Moeder Natuur. (...)

Toen, na de Middeleeuwen, door de ontwikkeling van wetenschap en techniek het nuttigheidsdenken ging overheersen en de mensen de arrogante overtuiging kregen dat ze alles konden, dat ze met de natuur konden doen wat ze wilden, toen bood de christelijke Kerk, die ziel en zaligheid naar het hiernamaals had verplaatst, geen weerstand. Pas in de tweede helft van deze eeuw is dat gaan veranderen. Het is voor steeds meer mensen duidelijk geworden, dat roekeloze uitbuiting van de natuur zich tenslotte tegen de mens zelf keert. In ons land was dat voor kort wel bekend, maar men maakte er zich niet druk over, omdat het ver van ons bed leek. Dat grote hoeveelheden vruchtbare grond verloren gaan door bodemerosie die het gevolg is van menselijk falen, leek ons niet aan te gaan. Dat het tropisch regenwoud op onverantwoordelijke wijze en op grote schaal wordt verwoest, waarna slechts een kale rots overblijft, daar hadden we geen boodschap aan, evenmin als aan de vergiftiging van de zee of de verdroging van klimaat als gevolg van ontbossing.

Tegenwoordig is dat wel anders geworden. We weten nu, dat de vernietiging van de natuur ook in ons land en ook voor onze eigen bevolking een gevaar is geworden; dat de zure regen de bossen en de monumenten aantast en het drinkwater bedreigt, en dat die zure regen voor een belangrijk deel het gevolg is van de bio-industrie, de intensieve veehouderij. Het conflict, de wederzijdse vervreemding, tussen natuurbeheer en landbouw komt

daardoor in een nieuw licht te staan. Ook de kerken hebben dat begrepen. Een van de eerste opvallende uitingen van ommekeer was de viering van de 800-ste geboortedag van Franciscus van Assisi op 4 oktober 1982. Voor de eerste maal werkten internationale organisaties voor natuurbehoud samen met de Franciscaanse orden. Ze stelden het "Handvest van Gubbio" op, een wereldwijd plan voor de bescherming van de waarden van de natuur. Voor het eerst sinds eeuwen spraken christenen van "Terra Mater", Moeder Aarde, en werd openlijk verklaard dat het leven heilig is. Er wordt erkend, dat de mens zijn uitbuiting van de natuur moet opgeven en dat wij met ons rentmeesterschap over de natuur ernst moet maken. Op 29 september 1986 kwamen, voor de eerste maal in de wereldgeschiedenis, vertegenwoordigers van alle godsdiensten der aarde samen in Assisi, om daar te pleiten voor een verantwoord rentmeesterschap van de mens over de aarde. In 1987 werd in de Verenigde Staten het eerste congres over Christendom en Natuurbeheer gehouden, en in hetzelfde jaar verklaarde Paus Johannes Paulus II, dat de geschapen wereld een eigen, van de mens onafhankelijke waarde heeft, en dat de mens verantwoordelijk is voor het behoud van wet en orde in de natuur.

Het lijkt er dus op, dat ook de christenheid eindelijk ernst begint te maken met een zegenrijk rentmeesterschap van de mens over de natuur.

Onwrikbaar blijft evenwel in het christendom de *tegenstelling* tussen mens en natuur, die juist in dat begrip van het rentmeesterschap zo duidelijk blijkt. Dit superioriteitsgevoel, het denkbeeld dat de mens verheven is boven de natuur, komt tot uiting in het dogma dat God als mens op aarde is verschenen; en omgekeerd heeft dit dogma voortdurend de menselijke hoogmoed in de hand gewerkt. Die wezenseenheid tussen God en mens is een idee dat kenmerkend is voor het christendom. Voor joden en islamieten is de gedachte dat God een mens zou kunnen worden, heiligschennis. Daarentegen kan God in de opvatting van vele andere volken evengoed een dier worden als een mens, bijvoorbeeld een aap, een stier of een olifant. De uit de christelijke hoogmoed voortvloeiende opvatting dat God de mens geschapen zou hebben naar zijn eigen beeld, bevordert uiteraard het standpunt dat de mens boven de natuur verheven is. Voor ons is dit een opvatting die vreemd is aan de Leer en vreemd aan ons wezen.

De vraag kan tenslotte gesteld worden, of de boeddhistische leer beschouwd kan worden als een grondslag voor theorie en praktijk van natuurbehoud en natuurbeheer. Dat is in die rechtstreekse vorm niet het geval. Het ligt niet in de aard van het boeddhisme, leerstellige uitspraken te doen over onze omgang

met de aarde. Dat dit rechtstreekse verband er niet is, kan ik toelichten met het volgende voorbeeld. Natuurbescherming legt de nadruk op het behoud van zeldzame en bedreigde soorten van planten en dieren, om de eenvoudige reden dat die de actie tot behoud het meest nodig hebben. We hoeven ons niet bijzonder in te spannen om brandnetels, muggen en konijnen in stand te houden, want die worden door de mens niet in hun bestaan bedreigd. Daarom richt de actie van de natuurbescherming zich op het behoud van dassen, otters, vleermuizen en zeldzame plantesoorten, en de praktijk van die actie komt er op neer, dat wij het biotoop, de leefomgeving van zulke soorten, in stand moeten houden. In mondiaal verband denken we dan aan de bescherming van walvissen, leeuwen en tijgers, neushoorns, panda's en olifanten, en vooral aan het behoud van hun leefwereld. Voor de boeddhistische leer is dat onderscheid van geen belang. Elk wezen wordt ontzien en behoed, mussen evengoed als lepelaars, muizen evenzeer als panda's. In dat opzicht staat het boeddhisme dichter bij de *dieren*bescherming dan bij de *natuur*bescherming.

Dat er geen onderscheid in waarde wordt gemaakt tussen bedreigde en niet-bedreigde soorten, vloeit echter niet vanzelfsprekend uit de Leer voort; het is meer iets dat destijds niet aan de orde kwam. Hedendaagse boeddhisten, die op de bres staan voor natuurbehoud, maken dat onderscheid wel degelijk.

We kunnen dit heel wel historisch verklaren. Tijdens het leven van de Boeddha, en ook nog lang daarna, was er in Zuidoost-Azië eigenlijk geen bedreigde natuur. Natuur was in overvloed aanwezig, en bedreigde veeleer de mens dan dat het omgekeerde het geval was. Er was dus geen reden om aan bedreigde soorten meer aandacht te schenken dan aan andere; voor de Boeddha bestond dat probleem niet.

Dat de boeddhist anders staat tegenover de problemen van het behoud van de biosfeer dan westerlingen in het algemeen doen, heeft echter niets te maken met dat verschil tussen wel of niet bedreigde soorten. Onze houding wordt bepaald door onze verbondenheid met andere wezens, maar ook anderszins door het Achtvoudige Pad. (...)

Het is de boeddhist eigen, met aandachtige bezonnenheid in het leven te staan. Doordat hij geleerd heeft, zich steeds bewust te zijn van zijn handelingen en beweegredenen, is er minder gevaar dat hij ondoordachte ingrepen in zijn omgeving doet. Doordat hij begeerte en inhaligheid verwerpt, geldt voor hem het woord van Lao Tse: "Hij doet, maar het is er hem niet om te doen". Doordat hij doordrongen is van de vergankelijkheid van alle verschijnselen, zal hij doen wat hem te doen staat zonder krampachtig te willen vasthouden, en daarom geldt voor hem het Bijbelwoord: Wie

behouden wil zal verliezen, wie verliezen wil zal behouden.

Wanneer we tenslotte terugkeren naar de uitspraak van de Boeddha over de bloem langs de weg, dan wil ik eindigen met een gedicht van een Westerse christen, Gerrit Achterberg, getiteld "Bloei".

"En het gras lispelt naast het gras
en de bloemen bloeien hun geheim
waarvan ik nog niet gescheiden ben
als ik maar ga liggen in het gras
en met haar samen bloem mag zijn."

□

NIEUWE PALI-VERTALINGEN VAN TONNY KURPERSHOEK

Als vertaalster van Pali-teksten heeft dr. A.C.M. Kurpershoek-Scherft (al vele jaren bestuurslid van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme) een nieuwe bundel aan haar oeuvre toegevoegd. Deze maand verschijnt *Monniken en leken, teksten van het vroege boeddhisme*. (uitg. Van Gorcum, Assen, ca. *f* 27,50.)

"Monniken en Leken" bevat een selectie van belangrijke teksten uit het vroege boeddhisme. Het zijn directe vertalingen uit het Pali, de Indische taal waarin de oudst bekende boeddhistische canon is overgeleverd.

Na de Inleiding worden in zes hoofdstukken achtereenvolgens behandeld: een veel emoties wekkende episode uit het leven van de Boeddha, het leerstuk van de Middenweg, een toespraak tot een "huisvader", waarin veel details over de Indische samenleving dier dagen, een toespraak tot twee brahmaanse jongelingen met een poëtische uiteenzetting van de boeddhistische leer, een diepzinnige leerrede gericht tot monniken, en een samenspraak tussen de Boeddha en een herder in de vorm van een ballade. Elk hoofdstuk wordt door de schrijfster afzonderlijk ingeleid.

□

UIT DE SUTTA-NIPĀTA

MĀGANDIYA

1. De Verhevene:
Gezien heb ik Dorst, Afkeer en Passie,
maar er was geen verlangen naar geslachtsverkeer.
Wat nu is dit met urine en faeces gevulde lichaam?
Zelfs met mijn voet zou ik het niet willen aanraken.

2. Māgandiya:
Indien je zo'n juweel van een vrouw,
begeerd door vele vorsten, niet wenst -
wat voor geloof, welke regels en geloften,
welke leefwijze en wat voor hiernamaals
verkondig je dan wel?

3. De Verhevene:
De Voleindigde denkt niet: 'Dit leer ik',
een keuze makend onder leringen.
En ziende zonder opinies op te vatten
zocht en vond ik innerlijke vrede.

4. Māgandiya:
Zonder denkbeelden op te vatten
spreek je, o Wijze, over dit doel:
innerlijke vrede.
Wat is hierover door de Wijzen gezegd?

5. De Verhevene:
Noch door zienswijzen noch door openbaring
noch door kennis noch door regels en geloften
is er zuiverheid, zeggen ze.
(Ook niet door ontbreken van zienswijzen,
openbaring, kennis, regels en geloften.)
Verwerp ze, neem ze niet aan.
Wees vredig en onafhankelijk,
verlang niet naar bestaan.

6. Māgandiya:
Als er dan geen zuiverheid is
door opinies of door openbaring,
door kennis of door regels en geloften
(noch door het ontbreken daarvan),
dan vind ik deze leer nogal verwarrend.
Sommigen komen wel degelijk tot zuiverheid
door een zienswijze.

7. De Verhevene:
Je stelde vragen uitgaande van een mening
en je raakte verstrikt in je opvattingen.
Hierdoor kreeg je niet de flauwste notie
van wat ik zei.
Daarom vond *jij* het verwarrend.

8. Wie zich gelijk, speciaal of minderwaardig acht
begeeft zich hierom in dispuut.
Wie onberoerd is door deze drie ideeën,
hij denkt niet, dat hij "gelijk" is of "speciaal".

9. Hoe zou die Brahmaan kunnen zeggen:
"Dit is waarheid"
of waarom zou hij stellen:
"Dit is onwaar"?
Voor wie gelijk of ongelijk niet geldt,
waarom zou hij een discussie aangaan?

10. Laat een wijze het huis verlaten
en zich aan niemand binden.
Laat hij in het dorp geen kennissen maken.
Laat hij van begeerten vrij, geen voorkeur tonend
niet ruziënd met de mensen spreken.

11. Moge hij van theorieën vrij
in de wereld rondgaan;
zich er niet aan overgevend,
moge de heilige niet disputeren.
Zoals een lotus in het water geboren
niet bezoedeld is door water en modder,
zo verkondigt een wijze vrede
en is hij zonder begeerte, onbezoedeld
te midden van de wereld en haar lusten.

12. Een wijze verbeeldt zich niets
noch uit zichzelf noch door de mening van anderen.
Niet door ritueel noch door traditie
laat hij zich leiden.
Hij vormt zich geen overtuigingen meer.

13. Voor wie zich niet in ideeën verlustigt
zijn er geen strikken meer.
Voor wie bevrijd is door wijsheid
zijn er geen wanen meer.
Wie zich overgeven aan ideeën en opinies,
knokkend gaan zij rond in de wereld.

Dit sutta vereist zeker enige toelichting, omdat het anders volstrekt onbegrijpelijk is. Men moet weten dat volgens Buddhaghosa - de grote commentator uit de vijfde eeuw van onze jaartelling - een Brahmaan genaamd Māgandiya de Boeddha, toen hij hem ontmoette in het bos, zijn dochter ten huwelijk aangeboden zou hebben. De Boeddha antwoordt in vers 1, dat hem (in de nacht van zijn Verlichting) door Māra (de duivel) zijn hemelse dochters (Dorst, Afkeer en Passie) werden aangeboden en hij ze afgewezen heeft. Hoe zou hij dan deze aardse vrouw kunnen beminnen? De formulering is wel wat cru in onze ogen!

Māgandiya is verbaasd en vraagt hem, wat voor leer hij dan wel onderricht. De Boeddha antwoordt, dat hij geen "leer" heeft, maar dat hij "zonder opinies op te vatten" koos voor innerlijke vrede. Dit doel (ook "zuiverheid" genoemd) is niet te bereiken door kennis te verwerven, door regels en geloften na te leven of door naar een "openbaring" te luisteren. (Latere monniken hebben waarschijnlijk de regels tussen haakjes in vers 5 en 6 toegevoegd - uit angst dat hun aanhang alle regels over boord zou zetten!) In vers 6 spreekt Māgandiya de Boeddha tegen, maar deze laatste houdt in vers 7 voet bij stuk: hij kaatst de bal terug.

Langzaam verandert het thema van dit sutta. Nu gaat het over de waarde van "disputeren". Er bestaat een meningsverschil tussen beide gesprekspartners en de Boeddha onderricht de Brahmaan in de onzinnigheid van twistgesprekken. In eerdere sutta's, gepubliceerd in Saddharma, hebben we daar al voorbeelden van gezien. De Boeddha geeft aan de "wijze" het advies het huis te verlaten, zich niet met de mensen in te laten, geen discussies aan te gaan, zich niet te verlustigen in theoretische speculaties, maar - onbezoedeld als een lotus in een modderpoel - "innerlijke vrede" aan de mensen te verkondigen. Een wijze verbeeldt zich daarbij niets: hij voelt zich niet meerderwaardig of minderwaardig ten opzichte van anderen. Ook voelt hij zich niet gebonden door rituelen en tradities. Alle "waan" heeft hij afgelegd, evenals alle overtuigingen en denkgewoonten.

Het is duidelijk, dat ook dit sutta, evenals het sutta getiteld Pasūra (in het juni-nummer van Saddharma) zich keert tegen de ruziënde asceten in Boeddha's tijd. Daarnaast zijn er elementen in te vinden die van een tijdloze geldigheid zijn, zoals de zinloosheid van theoretische speculaties over een hiernamaals en over regels en geloften, die men in acht zou moeten nemen om bevrijding, vrede en wijsheid te verkrijgen. Voor hem die zich niet overgeeft aan opinies, overtuigingen, strijdgesprekken en tradities en die zich innerlijk weet te onthechten van zijn sociale omgeving, zijn er geen "strikken" (problemen) meer!

Ānanda en Padmavajra

EBU BIJEEN IN BUDAPEST
door Tonny Kurpershoek-Scherft

De veertiende conferentie van de Boeddhistische Unie van Europa werd van 14-17 september jl. gehouden in de Hongaarse hoofdstad Budapest. Het was de eerste maal dat de jaarlijkse conferentie van de EBU (European Buddhist Union) plaatsvond in een Oosteuropees land. Dit dankzij de uitnodiging van de Buddhista Misszio, de Hongaarse Boeddhistische Missie, meer speciaal de Hongaarse (of Budapester) tak van de Arya Maitreya Mandala. Deze telt ter plaatse een groot aantal aanhangers en zwaait in de Misszio wel de scepter. Dit schijnt samen te hangen met de erkenning van de AMM, als enige der boeddhistische scholen, van overheidswege.

Behalve de Hongaarse gastheren en -vrouwen waren drie Polen aanwezig. (In Polen, zo bleek, floreert een groep van "Korean-Zen" beoefenaars.) Voorts mochten we een Centraal-Aziaat uit de omgeving van van het Baikal-meer begroeten. Hij woont in Moskou. Van beroep leraar Engels heeft hij als zodanig geen emplooi, omdat er op Russische scholen geen Engels wordt gedoceerd. Echter, als boeddhistische gids en priester, met centra in Moskou, Leningrad en in het Kalmukkengebied, en met vele aanhangers in de Aziatische Sovjetrepublieken, kan hij naar eigen zeggen heel wel in zijn onderhoud voorzien. Voorts werd de bijeenkomst bijgewoond door twee jonge vrouwen uit Joegoslavië. Oostduitsers en Tsjechen was vertrek naar Hongarije geweigerd; ook Boelgaren en Roemenen ontbraken.

Ondanks dit beperkte aantal deelnemende Oosteuropese landen, gaf het enkele feit dat de bijeenkomst gehouden kon worden achter het oude "ijzeren gordijn", een bijzonder karakter aan deze zitting van de EBU. Er werd historie geschreven voor het Europese boeddhisme, maar dit vooral als teken en symptoom van de ganse beweging die in Oost-Europa op gang is gekomen en ons voor het laatste decennium van deze eeuw vervult met hoop. Alle deelnemers aan de conferentie waren zich hiervan diep bewust, het werd ook meermalen uitgesproken.

De Westerse gedelegeerden waren afkomstig uit Italië, Spanje, Frankrijk, Engeland, West-Duitsland en Oostenrijk. Uit ons land was ook Aad Verboom aanwezig.

Er is stevig vergaderd. Maar er was ruimte uitgespaard voor een sightseeing tour door Budapest, waarbij onder meer een kleine stupa werd bezocht. De stupa was opgericht in de tuin van

een vrijstaande woning in het boomrijke hoog-Budapest, het thuisadres van de AMM. Het was er idyllisch. De tuin rondom de stupa had een landelijk aanzien - een grasveldje tussen bonestaken en snijbloemen.

In de avonduren bezocht een aantal van ons etablissementen waar zigeunermuziek te horen zou zijn. In werkelijkheid bleek de muziek eerder van Tiroler aard, maar het ging er vrolijk toe en de Tokayer wijn droeg daar zeker toe bij. We hingen een "liberaal" boeddhisme aan!

De werkbijeenkomsten werden gehouden in hetzelfde hotel waar de meesten van ons logeerden. "Interpress Budapest" (een organisatie die vooral buitenlandse congressen verzorgt en daarmee zeer welkome valuta het land binnenbrengt) had het verblijf hier voor ons geregeld. De vergaderruimte was deel van een grote zaal. Het hotel maakte ongetwijfeld deel uit van een staatsbedrijf: niet alleen prijkte een rode ster aan de gevel, maar achter gesloten deuren achterin de entreehal bevonden zich (toen nog) levensgrote beelden van Marx en Lenin, uitgebeeld met het fantasieloze realisme dat in de officiële kunst van communistische staten zo tegenstaat.

Het voornaamste doel van de bijeenkomst was de discussie rondom een ontwerp-Constitutie, in hoofdzaak opgesteld door de vorige president, Arthur Burton-Stibbon, en wel zodanig dat de EBU in Engeland aanvaard kan worden als een "Charity"-organisatie (hetgeen bij eventuele erfenissen vrijdom van successiebelasting garandeert).

Er heersten ten aanzien van deze Constitutie nogal wat meningsverschillen. Zo wenst België (maar België was niet vertegenwoordigd) dat de leden van de EBU uitsluitend uit nationale Unies zouden bestaan; dit voorstel werd echter unaniem afgewezen. Er zijn nu veertig leden, waaronder vele internationale organisaties: van dit veertigtal zouden er slechts zes of zeven zijn overgebleven! Een ander knelpunt was de vraag waar de Unie moest worden "gevestigd", waar de "Permanent Office" zou zijn: in Londen, Parijs of Wenen? Londen was zo aanlokkelijk wegens de verbreiding en stabiliteit van het boeddhisme aldaar en dankzij de faciliteiten en financiële tegemoetkomingen die de Buddhist Society bereid is te bieden, dat de keuze snel was gemaakt. Ten slotte kostte het geringe moeite om tot een besluit te komen over de vraag hoeveel leden een groep moet tellen om voor toelating in aanmerking te komen. De bestaande formulering werd gehandhaafd: de groep dient te zijn "of reasonable size". Het is een heel wat soepeler te hanteren formule dan een rigide "vijftig" of "twintig" (alsof kwaliteit niet belangrijker dan kwantiteit zou zijn! Ware

dat het geval, wáár bleef in onze contreien het boeddhisme?).

Een enkel netelig punt bleef nog onopgelost: moeten de aangesloten groeperingen uitsluitend uit boeddhisten bestaan die toevlucht hebben genomen; die niet alleen een "vriend" van het boeddhisme zijn, maar hun leven er geheel aan wijden? En ook: moeten, overeenkomstig Boeddha's voorschrift, besluiten te allen tijde worden genomen met consensus, of kan men in de statuten ruimte bieden voor stemming als het streven naar consensus absoluut geblokkeerd blijkt?

De definitieve tekst en vorm van de Constitutie zullen volgend jaar zijn vastgesteld, wanneer de EBU te gast is bij de Istituto Lama Tzong Khapa te Pomaia, in Italië, nabij Pisa. Daar zal het ontwerp ter goedkeuring worden voorgelegd; ook is een aantal kleinere wijzigingen van de statuten goedgekeurd.

Een van deze wijzigingen betrof de bestuurssamenstelling: er zullen voortaan twee vice-presidenten zijn.

De nieuwe President (er is wisseling of herverkiezing om de twee jaar), opvolger van Bruno Portigliatti, is prof. Stephen Hodge, Engelsman, nauw gelieerd met de Buddhist Society. Een der vice-presidenten werd een architecte uit Hamburg, Hongaarse van geboorte en daarom de aangewezen persoon om de contacten met Oost-Europa te onderhouden. De tweede vice-president werd Aad Verboom, wiens aanwezigheid op de conferentie al werd vermeld. Aad Verboom, een jonge sanskritist en nauw verbonden met de Buddhavihara te Amsterdam, is sinds kort mijn opvolger als voorzitter van de Boeddhistische Unie van Nederland. Nu is hij mij dus ook opgevolgd als vice-president van de EBU. Ik ben hem heel dankbaar voor zijn bereidwilligheid om de taak van mij over te nemen en wens hem veel succes toe.

Penningmeester en secretaris zijn beiden inwoners van Groot-Brittannië: een efficiënte maatregel, want de President heeft beide functionarissen nu als het ware onder handbereik. De jonge, eveneens aanwezige, privé-secretaris van Sangharakshita (hoofd van de Western Buddhist Order) werd bereid gevonden het penningmeesterschap op zich te nemen. De algemeen secretaris zal, overeenkomstig het gewijzigde statuut, worden aangewezen door de President persoonlijk, bij voorkeur uit diens naaste omgeving.

Vragen over het - Europese - boeddhisme in engere zin kwamen zoals gebruikelijk voornamelijk in de wandelgangen ter sprake; en dat waren dan wellicht de momenten die de rijkste oogst opleverden.

Op de laatste middag van de conferentie werden er puja's gehouden van verschillende scholen. De Hongaarse Misszio had

hiertoe in de vergaderzaal een altaar gebouwd; elke morgen werd de vergadering eveneens met een puja geopend. Eén van de puja's werd verzorgd door Ayya Khema, de bhikkhuni, die toevallig in het vorige nummer van Saddharma aandacht heeft gekregen.

Heel verrassend op deze openbare sluitingsbijeenkomst was de omstandigheid dat de grote zaal geheel gevuld was met belangstellenden, veelal Hongaarse jongelieden. Het boeddhisme bleek een ruime mate van aandacht ten deel te vallen! Het is niet moeilijk om redenen en aanleidingen van dit verschijnsel te achterhalen. Denken wij maar zowel aan Hongarije-vroeger als aan Hongarije-nu.

Hoe het zij, de EBU is de Hongaarse Buddhista Misszio veel dank verschuldigd voor de wijze waarop wij in hun kring zijn verwelkomd.

Volgend jaar zal de bijeenkomst worden gehouden in Pomaia. En voor 1991 werd een uitnodiging ontvangen - en gaarne aanvaard - van het Institut Karma-Ling in Frankrijk, nabij Valence. □

DRINGENDE OPROEP VAN DE PENNINGMEESTER

Het was tot nog toe niet gebruikelijk om de donateurs in Saddharma lastig te vallen met de financiële perikelen van onze Stichting maar het moment lijkt mij nu gekomen om als penningmeester toch iets over de financiële situatie mede te delen.

Het is al jaren zo dat wij onze begroting alleen sluitend kunnen krijgen met behulp van de rente uit een klein vermogen, dat wij in 1980 hebben verworven uit een erfenis: het zogenaamde Kuytfonds. In 1986 en alle navolgende jaren was bovendien zelfs deze rente niet meer voldoende om onze tekorten te dekken, zodat wij moesten interen op ons vermogen. Voor 1989 dreigt een tekort van ongeveer 1500 gulden. Als deze tendens zich voortzet, begeeft de Stichting zich - bij gelijkblijvende activiteiten - langzaam maar zeker in de richting van het faillissement.

Na een controle, die wij al lange tijd door gebrek aan mankracht niet meer hadden kunnen uitvoeren, is ons onlangs gebleken, dat tientallen donateurs hun bijdrage voor één of meer van de afgelopen drie jaren (1987-1989) nog niet hebben overgemaakt. Het gaat om

een bedrag van in totaal ongeveer 10.000 gulden (uitgaande van minimum-donatie).

Wanneer al deze Vrienden hun bijdrage alsnog zouden overmaken, zouden wij volledig uit de problemen zijn en zelfs kunnen gaan denken aan verruiming en verbetering van onze activiteiten.

Enige weken geleden hebben wij een groot aantal herinneringen de deur uitgestuurd, vergezeld van een acceptgirokaart. Ik wil diegenen die er een hebben ontvangen en nog niet hebben gereageerd, nogmaals op deze brief wijzen en ik doe een dringend beroep op hen om, als zij onze Stichting nog steeds een warm hart toedragen, hun gulle gave over te maken of, als er bepaalde bezwaren bestaan, tenminste schriftelijk te reageren.

Tot slot wil het bestuur die donateurs bedanken die al die jaren trouw hun donatie hebben overgemaakt en daarmee het werk voor de Dharma, dat onze Stichting zich ten doel heeft gesteld, mogelijk hebben gemaakt.

Drs. J.A. de Breet

EEN GRENZELOZE UITDAGING

door Judith Bossert

Toen ik vorig jaar december onverwachts werd geconfronteerd met de mededeling dat Theresiahoeve in Langenboom per 1 januari 1989 moest worden gesloten en ontruimd, was ik diep teleurgesteld. Ik had er immers ruim veertien jaar mijn beste energie in gestoken en kwam nu plotseling met lege handen op straat te staan, op een leeftijd waar geen hond laat staan een vrouw nog een baan krijgt, en zeker niet een vrouw die al bijna dertig jaar geleden uit het regelmatige beroepsleven was gestapt. Vooral was ik teleurgesteld omdat de *zenoefenplek* zo plotseling van zijn *plek* was beroofd. Zen oefenen kun je en móet je natuurlijk overal, dat weten alle zenbeoefenaars. Maar de steun en de troost van een speciale plek daarvoor, waar je (als je zin en tijd en een beetje geld hebt) voor kortere of langere tijd naar toe kunt gaan om je oefening-van-alledag vanzelfsprekend te maken en te verdiepen, en voor mijzelf de voldoening om zo'n plek mede mogelijk te maken, vielen zomaar weg.

Maar tòch!

Mijn persoonlijke teleurstelling had nog niet eens kans gezien een extra rimpeltje in mijn gezicht te vouwen of daar gloorde al de gedachte dat deze gang van zaken een nieuwe mogelijkheid in zich droeg, die zowel voor mijzelf als voor andere zenbeoefenaars gunstig zouden kunnen zijn. Allereerst was het voor mij duidelijk dat ik een

sabbathjaar zou moeten nemen. Ten tweede, dat ik daarna opnieuw zou proberen een zenoefenplek op te bouwen.

Nu het sabbathjaar bijna om is, is het tijd allengs concreter te worden en wil ik graag mijn plannen ontvouwen (die ik overigens zonder uw hulp niet zal kunnen verwezenlijken).

De (min of meer toevallige) omstandigheden hebben mij gebracht in het glooiende natuurgebied van de Ardenneneifel, aan de Duitse kant van de Belgisch-Duitse grens. Vele Nederlanders kennen dit gebied als vakantieoord, waar de natuur nog intact is, waar de lucht nog zuiver is, waar de ademhaling net iets gemakkelijker gaat, waar geen zware industrie wordt toegestaan, waar talloze wandelwegen zijn, waar uitgestrekte nog gezonde bossen zijn, waar overal beekjes en riviertjes slingeren, waar 's winters de sneeuw tot onze verbeelding spreekt, en ... waar men in het plaatselijke dialect geen woord voor "vijand" kent. In dit gebied komt de nieuwe Theresiahoeve-zenoefenplek. In meer dan één opzicht een uitdaging.

Waarschijnlijk hebben de meesten van ons (nog) een gevoel van Nederlandse nationaliteit: er moet een (taal-)grens worden overschreden om naar Duitsland te gaan en zeker om zich daar te vestigen. Maar als de economen van de EG al zo druk doende zijn om de grenzen te laten vervagen, dan toch zeker zenmensen die al zo vaak op het kussentje of bankje hebben ingezien dat grenzen een verzinsel van de menselijke geest zijn of louter een afspraak waar je geen slaaf van hoeft te worden.

Een tweede aspect in de uitdaging van een nieuwe zenoefenplek is het feit, dat de opzet enigszins kan worden gewijzigd. Jarenlange ervaring in een katholiek klooster en in zengemeenschappen hebben me het inzicht gegeven, dat in bestaande structuren niet of nauwelijks enige verandering valt aan te brengen. Alleen "omstandigheden" kunnen tot verandering dwingen.

Op de Theresiahoeve droomde ik al van huisjes op het terrein, waar ieder zich kon terugtrekken en in eigen discipline, in eigen verantwoordelijkheid, in eigen stilte en in eigen ritme zijn/haar zen kon beoefenen in werken, zitten, slapen, eten, enz. Deze eigen zenoefening zou worden ondersteund door gezamenlijke meditatiedagen en -weken. In die opzet zou de zenoefenplek nog duidelijker dan voorheen de verbinding leggen met de thuissituatie waarin ieder van ons zich individueel bevindt en waar ieder van ons telkens opnieuw de discipline moet opbrengen en de verantwoordelijkheid dragen voor de zentraining van alledag.

Die droom kon in Langenboom vanwege de beperkte ruimte geen werkelijkheid worden, maar dat kan wel in de Eifel, waar grond nog betrekkelijk goedkoop is en ook de bouwmaterialen nog te betalen zijn.

De nieuwe zenoefenplek zal bestaan uit een lostaande zendo, uit twaalf losstaande kluisjes voor 1 of 2 personen, en uit een algemene ruimte met keuken, eetkamer en slaapzaal (voor gasten tijdens trainingsweken) en werkruimten (waar o.a. de zenuitgeverij en het atelier voor de meditatie-artikelen kunnen worden ondergebracht).

In 1988, toen de mogelijkheid werd onderzocht of het pand Theresiahoeve kon worden aangekocht, hebben velen daarvoor giften en leningen gegeven. Van de 30.000 gulden die ons uiteindelijk ter beschikking is gesteld voor een nieuw centrum heeft de Stichting Theresiahoeve een stuk grond gekocht van 8000 m^2, met het recht op een bouwvergunning, waardoor we een goede belegging van het geld hebben gevonden, totdat we genoeg geld hebben gebedeld - zowel in Nederland en België als bij de zenvrienden in Duitsland/Oostenrijk/Zwitserland (abonnees op de Duitse uitgaven van ZEN), om te kunnen beginnen met de bouw van de zendo.

Wij hopen dat de "Zenkluis Theresia" in 1991 officieel kan worden geopend. Giften zijn van harte welkom op: Postbank nr. 4338141 t.n.v. Stichting Theresiahoeve, Vriendenkring, Nijmegen. □

BODHIMANDA GEOPEND

Een nieuw boeddhistisch centrum onder de naam Bodhimanda is onlangs geopend in de stad Groningen. Het centrum is opgericht door de stichting Samantabhadra. Voorzitter van de stichting is Peter van der Beek, die in 1967 een van de oprichters was van het Nederlands Boeddhistisch Centrum, de voorloper van de stichting Vrienden van het Boeddhisme.

"Naast de bevordering van de studie en kennis van het boeddhisme in het algemeen stelt de Stichting Samantabhadra zich nadrukkelijk ten doel gelegenheid te bieden tot bezinning, yoga en meditatie; deze activiteiten vinden onder haar auspiciën plaats in Bodhimaṇḍa," aldus de informatiebrochure.

Bodhimaṇḍa is genoemd naar de plaats, de "troon", onder de Bodhiboom, waar de Boeddha de hoogste Verlichting bereikte.

Inlichtingen:
Bodhimanda, Jacobstraat 17/19, 9724 JN Groningen. □

ARTS-ZENLERAAR HAN STIEKEMA: "ONS LIJF IS EEN STUKJE MILIEU"

"Ons lijf is een stukje milieu, een stukje natuur. Wij zijn met onze lijfelijkheid ingebed in een natuurlijke samenhang," aldus de arts en Zenleraar Han Stiekema op de Najaarbijeenkomst van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme, op 21 oktober jl. in de Kosmos te Amsterdam.

Stiekema koos voor zijn onderwerp "Boeddhisme en milieu" een uitgangspunt dat zeker voor een arts niet vergezocht was. Het lichaam, "ons lijf", beschouwt hij als een van de essentiële ingrediënten voor ons milieubesef.

Wij zijn vervreemd van grote delen van onszelf, aldus Stiekema, in het bijzonder van ons lichaam. Onze aandacht wordt meegenomen met alles wat in ons opkomt. We zijn "in gedachten" - en dan zijn we niet "in ons lijf". Om vervreemde delen van onszelf te integreren, moeten we een sprong maken van denken naar voelen. In het boeddhisme wordt ons geleerd, ten einde tot onszelf te komen, in onze aandacht alle niet-essentiële delen af te splitsen. Wij staan nu echter voor de omgekeerde noodzaak: een integratie van vervreemde, afgesplitste, delen van onszelf om weer "heel" te worden.

In deze heelwording staat in de visie van Stiekema het lichaam centraal. Door ons lijf kunnen wij komen tot een directe ervaring van onze omgeving. Om contact met ons lijf te krijgen, is een open, ontvankelijke aandacht nodig. De weg waarlangs iemand tot een dergelijk bewustzijn komt, is van enorm belang.

Stiekema onderscheidde twee soorten aandacht: concentratie, dat wil zeggen samengebalde aandacht, en een open, ontvankelijke aandacht. Bij heelwording gaat het om de tweede soort van aandacht. Bij zentraining telt men de ademhaling en stelt men zich open voor contact met de grond waarop men zit. Daardoor wordt de zelfvervreemding van het lichaam opgeheven. Het contact met de omgeving ligt in het verlengde van het bewustzijn van het lichaam. Daarbij zijn de drijfveren waaronder men zich wil openstellen, misschien nog belangrijker dan het bewustzijn zelf.

Een van de drijfveren kan zijn het verlangen naar bevrijding, het ontsnappen aan het betrekkelijke en het zoeken naar het permanente. Een tweede mogelijke drijfveer is het streven naar vervolmaking: verlicht te willen worden. Stiekema noemde dit streven een vorm van geestelijk materialisme. Het is hebzucht in een spirituele verpakking, een streven om te willen "hebben" uit onvermo-

te "zijn". Er ontstaat dan een spanningsveld tussen wat "is" en wat moet worden gerealiseerd.

Een derde drijfveer voor het streven naar ontvankelijke aandacht en heelwording kan zijn de pijn van het afgescheiden zijn van de omgeving, het gevoel dat je geen contact hebt met je omgeving, dat er breuklijnen door je heen lopen. Een vierde drijfveer kan tenslotte zijn dat het leven je zo goed bevalt dat je bewust van elke seconde wilt genieten: optimalisering van het leven op elk moment.

Voor de transformatie van de mens waardoor zijn heelwording tot stand komt, is de integratie van drie elementen noodzakelijk: aandacht, lijf en drijfveren, zei Stiekema. Als drijfveer voor heelwording moet naar de mening van Stiekema niet de boeddhistische opvatting gelden dat het leven lijden is en dat ons streven moet zijn, daaraan te ontsnappen. De kwaliteit van de gewaarwording is dan voortdurend gekleurd door een dualistisch standpunt, meende hij: er wordt iets afgewezen, nl. het lijden, ten gunste van iets anders. Maar aangezien hetgeen wordt afgewezen in feite de wereld is, waarvan de natuur een onderdeel vormt, dreigt het gevaar dat de onderliggende sfeer negatief is en dat er weinig of geen contact ontstaat met de omgeving, ook al zegt het bewustzijn dat alles met elkaar samenhangt en dat niets is buitengesloten.

Als het bewustzijn in de meditatie opener wordt, wordt men ontvankelijker voor de sensaties van het lijf en voor het besef dat onze lijfelijkheid is ingebed in een natuurlijke samenhang. Het is een illusie dat wij van de omgeving afgesneden zouden zijn: de boom die wij verderop zien staan, ligt in het verlengde van onze lijfelijkheid. Door dit besef wordt een begin gemaakt met het ervaren van de werkelijkheid-zoals-zij-is.

Omdat wij ons op deze manier openstellen voor de werkelijkheid zoals zij in feite is en niet zoals zij zou moeten zijn, gaat deze ervaring gepaard met een "oneindige waardering voor wat er op dat moment is". Wanneer wij ons echter iets buiten de werkelijkheid van dit moment als doel of ideaal stellen, bij voorbeeld de verlichting, volgt daaruit een onderwaardering van de werkelijkheid en van de natuurlijke samenhang tussen onze lijfelijkheid en de omgeving, en daarmee een degradatie van alles op dit niveau. "Het boeddhisme is niet zo milieuvriendelijk," concludeerde Stiekema. Maar, voegde hij er relativerend aan toe, "er bestaan zoveel stromingen in het boeddhisme!"

Hij onderstreepte de betekenis van de culturele omgeving waarin het boeddhisme 2500 jaar geleden ontstond. Hij beschreef het als een sociaal systeem waaraan het individu totaal was onderworpen. Voorschriften bepaalden alle gedrag, ook in de binnenwereld van de mensen. "Het is logisch dat je, als je in zo'n wereld

zit, behoefte aan bevrijding voelt." Onze situatie is totaal anders, stelde hij. Wij missen die maatschappelijke verbondenheid, we zijn allemaal geïsoleerde eilandjes. Wij moeten juist integreren.

Het bewustwordingsproces leidt tot twee heel verschillende belevingen wanneer het gewaarzijn ontstaat a) door ontkenning, afstoting, losmaking, onthechting, of b) langs de weg van toelating, acceptatie, ontvankelijkheid.

In het eerste geval wordt al gauw de zintuigelijkheid als zodanig veroordeeld. Stiekema citeerde een gedeelte van het commentaar van de boeddholoog Edward Conze *) op de vijf *skandha's* of samenstellende delen van de persoonlijkheid: het lichaam, gevoelens, waarneming, instincten en emoties, bewustzijn.

"De vreugden die ment ontleent aan alles dat in de skandha's is vervat, zijn waardeloos voor de vervulling van de diepste verlangens van ons hart. Zij zijn van korte duur, vol onrust, grof en vulgair. Het is absurd om te proberen, ware gemoedsrust te verkrijgen op basis van wat deze wereld aan vergankelijks, laag bij de gronds en onbetekends heeft te bieden. Dit wordt steeds duidelijker naarmate men ervaringen van geestelijk geluk opdoet. Daarmee vergeleken zijn zintuiglijke genoegens onbevredigend, zelfs verderfelijk, omdat zij de rust buitensluiten die het gevolg is van de afwijzing en uitdoving van verlangens."

In het andere geval, wanneer de weg van de ontvankelijkheid wordt gevolgd, is de benadering: de wereld is zoals zij is. Dan kan een integratie van jezelf met de omgeving tot stand komen, niet gespiegeld aan wat dan ook, aldus Stiekema. "Hoewel ik echt wel weet dat mijn lijf vergankelijk is, heb ik er toch, op dat moment van openheid van de aandacht, waardering voor - zoals het is." Er ontstaat dan meteen de situatie die zich anders pas na de verlichting voordoet: de werkelijkheid wordt gezien zoals ze is. "Ik denk dat je de essentie van het boeddhisme recht doet door gewoon de verlichting te vergeten en open te staan voor alles zoals het is. Op datzelfde moment krijg je daar ook waardering voor, je lijfelijkheid wordt een positieve kracht die creativiteit geeft. Je ziet op dat moment een boom als een deel van jezelf. Je kunt dan van binnenuit, vanuit je eigen ervaring, zeggen dat alles met elkaar samenhangt - dat alles een deel van een geheel is."

Volgens Stiekema zal er pas iets wezenlijks ten aanzien van het milieu gebeuren als er een kern van mensen is die anderen voorgaan vanuit deze ervaring van wezenlijke verbondenheid van mens en omgeving. □

*) *Edward Conze, Buddhism; its essence and development. (London 1951, repr. 1960).*

DE DALAI LAMA ONTVANGT NOBELPRIJS VOOR DE VREDE

De toekenning van de Nobelprijs voor de Vrede aan de Dalai Lama heeft niet alleen de aandacht extra gevestigd op Tibet, maar ook op het boeddhisme. De Dalai Lama wordt door talloze mensen beschouwd als bij uitstek de belichaming van de boeddhistische geesteshouding. Ter gelegenheid van zijn bezoek aan ons land in 1986 verscheen onder de passende titel "Een menselijke benadering van wereldvrede" een beschouwing van de Dalai Lama over zijn zienswijze op de wereldproblemen. Aan het slot brengt hij op een aansprekende, zeer persoonlijke manier zijn mededogen met de lijdende mensheid onder woorden, de woorden van een twintigste-eeuwse bodhisattva.

"Telkens, zelfs als ik een "buitenlander" ontmoet, heb ik hetzelfde gevoel: "Ik ontmoet een ander lid van de menselijke familie". Die houding heeft mijn genegenheid en respect voor alle wezens verdiept. Moge deze natuurlijke wens mijn bescheiden bijdrage zijn tot wereldvrede. Ik bid voor een meer vriendelijke, meer zorgzame, en meer begripvolle menselijke familie op deze planeet. Aan allen die lijden verafschuwen en blijvend geluk koesteren is dit mijn diepgevoelde verzoek." □

"Een menselijke benadering van wereldvrede" werd uitgegeven onder auspiciën van de Stichting Ontmoeting met Tibetaanse Cultuur. De tekst is eerder verschenen in "Dalai Lama, Innerlijke vrede". Uitg. Karnak, Amsterdam.

BOEDDHISTISCHE AGENDA

Sayagyi U Ba Khin

De Sayagyi U Ba Khin Stichting geeft van 23 februari tot 5 maart 1990 een vipassana-meditatiecursus. Leraar: Matthijs G.C. Schouten. De cursus wordt gegeven in de Looz Corswaremhoeve te Heeswijk (N-Br.). Inlichtingen:
Sayagyi U Ba Khin Stichting, Oude Gracht 124, 3511 AW Utrecht, tel. 030-311445.

Tiltenberg

1. Sesshin, een intensieve zen-training. Deelname uitsluitend voor diegenen die met zen vertrouwd zijn.
   Voertaal Engels.
   16-25 februari (16-20, 21-25), Ama Arokia Samy Gen-Un-Ken Sensei.
   14-22 mei, Genpo Merzel Sensei.
   15-24 juni (15-19, 20-24) Ama Arokia Samy Gen-Un-Ken Sensei.
   28 juni - 8 juli (28/6-3/7, 3/7-8/7), Prabhasadharma Gesshin Myoko Roshi.
   14-19 juli, Prabhasadharma Gesshin Myoko Roshi.

De data tussen haakjes wijzen op de mogelijkheid om aan een deel van een sesshin deel te nemen.

2. Zazen-kai, een korte sesshin, b.v. een weekend.
   20-22 april 1990, Nico Tydeman.
3. Weekends ter voorbereiding en voort-

zetting van de sesshin. Ook beginnenden kunnen hieraan deelnemen.
Data: 19-21 januari, 23-25 maart,
24-26 augustus, 14-16 sept.

Weekends, zazen-kai en sesshin beginnen om 20.00 uur op de dag van aanvang en eindigen met de avondmaaltijd op de dag van sluiting, tenzij anders aangegeven. De sesshin met Prabhasadharma Roshi en van Genpo Merzel Sensei beginnen en eindigen in de middag van de aangegeven data.

4. Werkweken, een combinatie van zittend, lopend en werkend mediteren.
Data: 7-11 mei, 8-12 oktober.
5. Studiedagen, 9-13 juli, thema "Relationship", onder leiding van Prabhasadharma Gesshin Myoko Roshi.
6. Van 2-4 juni wordt op de Tiltenberg een conferentie over boeddhisme en christendom gehouden. Nadere mededelingen volgen.

Opgave voor sesshin uiterlijk 30 dagen van te voren, voor weekends uiterlijk 10 dagen van te voren.
Opgave voor de sesshin met Genpo Merzel Sensei: Kanzeon Sangha. Marcusstraat 5 I, 1091 TH Amsterdam.
Tel.: 020-945104.

7. Avondmeditatie. Bij voldoende belangstelling zal de mogelijkheid worden geboden voor zen-meditatie op donderdagavond. Contactpersoon: Jan Boomsma, tel. 02502-7249.

Inlichtingen: De Tiltenberg, Zilkerduinweg 375, 2114 AM Vogelenzang,
tel. 02520-17044 (kantooruren).

Kanzeon Sangha Nederland

1. Zazen-weekend o.l.v. Nico Tydeman en Tineke Hartgers op za en/of zo 10.00 tot 17.00 uur. De Kosmos, Prins Hendrikkade 142, Amsterdam.
Kosten: *f* 25,– per dag.
2. Wekelijkse Zazen-bijeenkomsten.
   - Amsterdam: ma 20.15-22.15 uur; wo 20.00-22.00 uur o.l.v. Nico Tydeman in De Kosmos, Pr. Hendrikkade 142, tel. 020-267477/237102.
   - Amsterdam: ma t/m vr 7.15-8.15 u. in De Kosmos.
   - Enschede: ma 20.00-22.30 uur o.l.v. Toon Fugers, tel. 053-323102, in De Wonne, Noorderhagen 25.
   - Rotterdam: di 20.00-22.00 uur o.l.v. Nico Tydeman in Tara, Westersingel 32 A, tel. 010-4366145.
   - Den Haag: di 20.30-22.45, vr 9.30-11.45 uur o.l.v. Kees v.d. Bunt, tel. 070-504601, Frankenslag 342.
   - Nijmegen: wo 17.30-1930 uur, inl. bij Henk Hesselman, tel. 080-2225418.

Inlichtingen: 020-94735 pf 945104.
Secr.: Marcusstraat, 1091 TH Amsterdam.

Zentrum

Zentrum is een Zen-meditatiecentrum in de Werfkelder, Oudegracht 297, Utrecht. Er worden cursussen gegeven voor beginners en gevorderden. De cursusavonden zijn op ma. di. wo. en staan onder leiding van Riets Ranzen Ritskes.
Informatie-avond op woensdag 10 januari aanstaande om 19.00 en 20.30 uur.

- Introductiecursus 1
  Start: maandag 15 januari; 15 maandagavonden van 20.00 tot ± 22.00 uur.
  Kosten: *f* 295,– (stud. *f* 245,–).
- Introductiecursus 2
  Start: woensdag 17 januari; 15 woensdagavonden van 20.00 tot ± 22.00 uur.
- Gevorderden cursus
  Start: dinsdag 9 januari; 20 dinsdagavonden.

Inlichtingen: Zentrum, p/a Normandië 148, 3524 RM Utrecht.

Soto-Zen

Van donderdag 29 maart tot zondag 1 april zal een meditatieleraar van de Order of Buddhist Contemplatives (Sōtō-Zen) een retraite leiden in Amersfoort.
Op zaterdag 31 maart zal daar tevens gelegenheid zijn om met deze meditatievorm kennis te maken.
Inlichtingen: Sōtō-Zen, Godekenheerd 133, 9737 MC Groningen, tel. 03404-13430 / 050-423907. □

De bodhisattva Samantabhadra

De Boeddha-figuur op het omslag van Saddharma stelt Amida voor, de Boeddha van het Oneindige licht, gezeten in de handhouding van meditatie. Het achttiende-eeuwse Japanse beeld bevindt zich in het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden. Foto Else Madelon Hooykaas.

